

Bəri başdan deyim ki, dərslikdəki bölgülər mənə həm qüsurlu, həm anlaşılmaz göründü. Əvvəla, bölgülərin nəzəri-filoloji prinsiplər üzrə aparılması, əsərlərin də bu prinsip əsasında qruplaşdırılması 5-ci sinfin səviyyəsinə uyğun deyil. İkincisi, həmin prinsip üzrə bölgünün özü də düzgün aparılmayıb. Dərslikdəki mövzular iki başlıq altında qruplaşdırılıb: “Bədii əsərlərdə təsvir”, bir də “Bədii əsərlərdə nəqletmə”. Birinci başlıq altında təqdim olunan birinci hissənin adı isə belədir: “Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi”. Halbuki ideyanın müəyyənləşdirilməsi təsvirdən də, nəql etmədən də fərqli bir məsələdir. Həm də hissəyə girişdə söhbətin təsviri mətnlərdə ideyanın müəyyən edilməsindən getdiyi bildirilir. Belə çıxır ki, müəlliflərin “nəqletmə xarakterli” deyər qruplaşdırdıqları mətnlərdə ideya ola bilməz?..

5-ci sinif üçün ədəbiyyat dərsliyinə (müəlliflər: Afət Süleymanova, Təranə Bağirova, İlhamə Muradova) dair qeydlər

olunacağına dair fərziyyələr irəli sürməyi ondan istəmək, elə oxu prosesinin ortasındaca mətnə nəql olunanları eşidib-bildikləri ilə əlaqələndirməyi şagirddən tələb etmək hansı metodiki zərurətdən irəli gəlir?

Bir sıra mətnlərin əvvəlində “Sizcə, bu hekayədə nədən bəhs edilə bilər?”, “Əsərin qalan hissəsində müəllif daha nələri təsvir edəcək?” tipli sualların qoyulması da təəccüb doğurur. Belə çıxır ki, 5-ci sinif şagirdi iki-üç cümlədən, yaxud üç-dörd misradan sonra yetkin bir qələm adamının əsər üçün qurduğu

Səh.23-də müəlliflər şeirə tərif verirlər: “Şeir fikrin vəznli, obrazlı, qafiyəli ifadəsidir.” Düzgün tərif deyil, çünki həm heca, həm də sərbəst vəznə yazılmış qafiyəsiz şeirlər də çoxdur. Daha sonra heca vəznində yazılmış şeirlər haqqında deyilir ki, “həmin şeirlərin birinci misrasında neçə heca varsa, qalan misralarda da o qədər sayda heca olmalıdır. Bir misrada 5, 7, 8, 11, 12, 16 heca ola bilər”. Bu da doğru deyil, çünki müəllif eyni bir şeirdə heca vəzninin müxtəlif ölçülərindən yararlanıla bilər, belə nümunələr saysız-hesabsızdır.

Əsəri başdan-sona nəql eləyir, eləsi var axırdan başlayıb əvvələ qayıdır, eləsi də var mətləbin, yaxud hadisənin düz ortasından başlayır. Yaxud: yazıçı var ki, nə işə yazmaq üçün əvvəlcədən hazırlıq görür, qeydlər aparır, plan tutur, yazıçı da var ki, bunların heç birinə əməl eləmir. İndi bunların hansı birini əsas götürüb demək olar ki, yazı məhz belə yazılmalıdır? Müəlliflərin verdiyi bu “təlimatlar” şagirdin azad düşüncəsinin qarşısını almaqdan başqa bir işə yaramır. Bu ona bənzəyirdi ki, ədəbiyyat nəzəriyyəsini çox mükəmməl öyrənmiş bir insan öz nəzəri biliklə-

Vacib olan duyğuları tərbiyələndirməkdir

Fəxrü UĞURLU

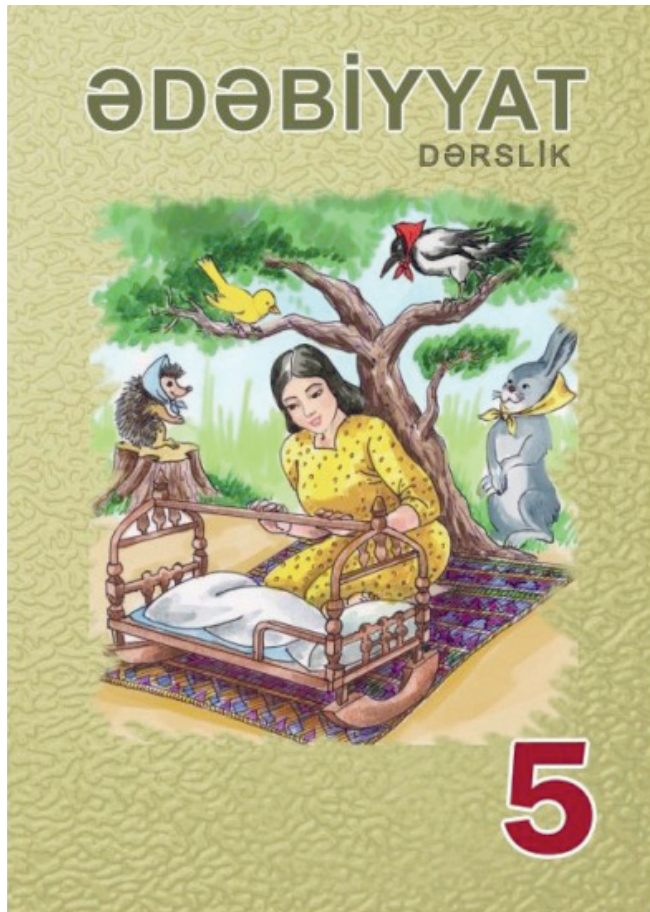
Birinci bölmədə təqdim olunmuş üçüncü hissə “Bədii əsərin hissələri”, ikinci bölmənin ikinci hissəsi isə “Nəqletmə xarakterli əsərlərin quruluşu” adlanır. Bunların ayrı-ayrı bölmələrdə verilməsi, zənnimcə, məntiqsizdir. Ondansa bədii mətnlərdə strukturun nə demək olduğunu sadə dillə izah edən ayrıca bir bölmə yaratmaq olmazdı? Həm də sonuncu hissənin o cür adlandırılması nəyi ifadə edir – məgər “nəql etmə xarakterli” olmayan əsərlərin, yaxud poetik nümunələrin quruluşu olmurmu? Bir sözlə, dərslikdə həm bədii nümunələrin, həm də nəzəri mülahizələrin təqdimi çox qarmaqarışıq, nizamsız, xaosikdir.

Zənnimcə, müəlliflər ədəbi-bədii nümunələri folklorlardan, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrindən başlamaqla xronoloji ardıcılıq üzrə təqdim etsəydilər, dərsliyə istər milli, istərsə də dünya ədəbiyyatı klassiklərinin say-seçmə əsərlərini, iyirminci əsr uşaq ədəbiyyatının parlaq nümunələrini salmış olsaydılar, daha uğurlu nəticə alınardı. Bədii ədəbiyyata dair ilkin nəzəri bilikləri də həmin mətnlər üzərində şagirdlərə öyrətmək olardı.

Əvəzində nə görürük: şifahi xalq ədəbiyyatının nə olduğunu bilməyən şagirdlərə folklor nümunələri tədris olunur (həm də janrların öyrənilməsi kontekstində yox, başqa kontekstdə). Dillər əzbəri olan dastanlarımızın, zəngin klassik poeziyamızın (ələlxüsüs da aşiq şeirinin) üstündən sükutla keçilir, R.Əfəndiyevin iki

nağılımı, bir də A.Şaiqin “Sifidən xaric oxu” bölməsində verilmiş “Kiçik qəhrəman” hekayəsini çıxmaq şərtilə milli klassiklərimizin uşaqlar üçün yazdıqları parlaq əsərlərə dərslikdə yer tapılmır, planetdəki bütün təhsilli uşaqların tanıdığı dünya uşaq ədəbiyyatı klassiklərinin isə (Andersen, Qrimm qardaşları, Hofman, Perro, Raspe, Kerrol, Miln, Kiplinq, Barri, Mark Tven, Lindgren, Qotsi, Rodari...) adı belə çəkilmir. Adama elə gəlir ki, müəlliflər dərslik üçün materialları təsadüfi seçmə üsulu ilə, heç bir sistemə, konsepsiyaya əsaslanmadan toplayıblar. Bunun nəticəsində dərslik bədii-estetik baxımdan zəif, sönük əsərlərlə doldurulub. Əgər bu, ədəbiyyat dərsliyidirsə, burada, ilk növbədə, mükəmməl ədəbi nümunələrə yer verilməlidir. O nümunələr əsasında şagird nəzəri biliklərə də yiyələne bilər.

“Oxudan əvvəl”, “Oxu zamanı”, “Oxudan sonra” təlimatlarını oxuyan 5-ci sinif şagirdinin başını itirəcəyinə şübhəm yoxdur. Bu təlimatlar şagirdin fikrini mətn üzərində cəmləməkdən daha çox onun diqqətini yayındırmağa, onu həyəcanlandıрмаğa xidmət edir. Sanki uşaqlara belə bir göstəriş verilir: kəmərlərinizi bağlayın, gözlərinizi qırpmayın, nəfəs dərməyin, indi siz bir hekayə oxuyacaqsınız. Hələ mətni oxumağa başlamamış şagirdə mətnə aid suallar yağdırmaq, mətnə nədən bəhs

planın detallarını görə bilər. Bu tipli suallar uşaqların bədii zövqünü yox, münəccimlik qabiliyyətini yoxlamağa xidmət göstərir.

Ümumiyyətlə, sualların mətnin oxunuşundan sonra verilməsi daha məntiqlidir. Özü də hər mətnə dair konkret suallar qoyulmalıdır. Bu zaman şagird hər sualla bağlı mətni bir daha gözədən keçirməyə məcbur olar ki, bu da tədris olunan bədii nümunənin daha yaxşı mənimsənməsinə gətirər.

Süleyman Rüstəmin sovet dövrü dərsliklərindən üzübəri tədris olunan “Azərbaycana gəlsin” şeiri, məlumdur, sovet Azərbaycanına həsr olunub. Odur ki, şagirdə haqlı sual yaran bilər: əgər o zaman hər şey belə gözəl olubsa, ata-babalarımız bu quruluşu niyə dağıdıblar? 5-ci sinif şagirdini indidən belə saxtakarlığa öyrətmək yol verilmişdir. Elə həmin S.Rüstəmin “müddəti başa çatmamış” başqa bir şeirini dərsliyə salmaq bundan uğurlu variant olardı.

Səh.32-də şagirdlərə Azərbaycan bayrağı mövzusunda esse yazmaq tapşırılır, daha sonra esenin necə yazılmasına dair təlimatlar verilir. Əminəm ki, nəinki şagirdlər, lap peşəkar yazıçılar belə, hətta esse janrının banisi Monten də bu tapşırıq-təlimatları oxuyandan sonra çaşıb qalar, heç nə yaza bilməzdi. Əvvəla, təlimatlar özü çox dolaşlıq, mənasız, üstəgəl primitivdir. Məsələn, bunu oxumaqla kim nə yaza bilər: “İdeyanı yarada bilən fikirlərə diqqət edin. Əvvəlcə baş verən hadisənin səbəbini göstərin, sonra ondan irəli gələn nəticəni təqdim edin. İdeyanı yaradan fikirlər üzərində bir daha düşünün...” Bu, həm tautologiya, həm də cəfəngiyyatdır!

Esse bədii janrdır. Əgər hər hansı janrdə əsər yaratmağın vahid resepti olsaydı, onu Yazıçılar Birliyinin divarından asardılar, hər kəs də həmin təlimatları oxuyub mükəmməl əsər yaradardı. Elə yazıçı var

rini tətbiq etməklə mükəmməl bədii əsər yaratsın. Halbuki həyatda belə hadisələr, demək olar, baş vermir; yəni adətən yaxşı əsəri biri yazır, mükəmməl nəzəriyyəni isə bir başqası yaradır. Yaradıcı işdə heç bir resept ola bilməz, yalnız şagirdə istiqamət vermək olar ki, bu işi də müəllimin öhdəsinə qoymaq, zənnimcə, yetər.

Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeiri də (səh.37-39) sovet Azərbaycanını vəsf edir. Bundan əvvəl də dediyim kimi, bu tip şeirlərin demokratik, hüquqi dövlətdə, qloballaşan dünyada böyüyən uşaqlara oxudulmasının faydası yoxdur. “Ağdaş pambığı”, “Şəki ipəyi”, “Lənkəran limonu” bu gün poeziyanın yox, bazar münasibətlərinin predmetidir. İndi bu cür şeirlər yalnız reklam mətni kimi işə yaraya bilər. Bu gün hansısa şair hansısa tacirin ölkəyə gətirdiyi malları, yaxud hansısa iş adamının istehsal fabrikinə vəsf eləyən şeirlər yazsa, gülməli görünməzmi? Uzağa getməyək, elə S.Vurğunun dərsliyə salınması onlarla dəyərli şeiri var...

Tofiq Bayramın “Ən gözəl” şeiri də (səh.28) sovet Azərbaycanına həsr olunub. Şairin ana vətəni hansı bayram münasibətilə təbrik elədiyi aydın deyil. Mətnin məzmunundan görünür ki, bu şeir Azərbaycanda sovet hakimiyyətinin qurulmasının (28 aprel) hansısa ildönümü günü qələmə alınıb.

Yuxarıda deyilənlər Əliağa Kürçaylının dörd bəndlik “Bakı” şeirinə (səh.46) də aiddir.

Ardı növbəti sayımızda...